

Fou la residència del Comte d'Empúries.

Rehabilitació de l'entorn del castell de Belcaire d'Empordà.

Arcadi Pla

ARQUITECTE.

Fa set-cents anys, Ponç Hug III, comte d'Empúries, establí el seu casal en terres situades en els límits del que avui anomenem Baix i Alt Empordà, al recer del Montgrí. Amb el pas dels segles, aquell castell-palau edificat al cim d'un turó de bell caire va ser terraplenat per les terres arrossegades pels vents enèrgics propis d'aquell indret.

Ara, el Castell-Palau de Belcaire d'Empordà ha recuperat la seva fesomia primigènia com a conseqüència de les obres de rehabilitació realitzades al seu entorn pel Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, a través de la Direcció General d'Arquitectura i Habitatge, les quals han permès als qui som els hereus d'aquest llogat històric de trobar la vella imatge d'aquella grandiosa edificació.

El Castell-Palau de Belcaire d'Empordà va ésser edificat per Ponç Hug III, comte d'Empúries en el segle XIII, en una important situació estratègica que corresponia al llinar sud dels límits del comtat. Hi va establir la seva residència i va fortificar acuradament el Castell sobre una construcció inicial existent. La seva característica tipològica més acusada és tenir una planta concentrada molt clara i un dels esquemes més regulars del nostre país. La seva realitat arquitectònica és el símbol de la rebel·lió feudal d'un home singular com Ponç Hug d'Empúries.

Aquesta posició i les llargues tensions entre el Comtat d'Empúries i la casa reial d'Aragó van fer que es produís un procés continu de lluites que continuaren al llarg de tot el segle XIV entre els successors dels comtes d'Empúries i la Casa Reial, i va ésser lloc de defensa i lluita en les picabaralles entre els senyors Francesos (cridats des de Belcaire) i el rei Pere.

Hem de pensar en les guerres civils del s. XV i en una certa estabilització durant els segles XVI i XVII. Aquest fet explicaria les construc-

cions de l'entorn, formades per petits palaus de característiques tipològiques repetides. Les restes que han arribat fins ara corresponen al resultat d'aquest procés històric. Malgrat la tempestuosa existència del Castell, que quedà convertit en ruïnes, en conservà els trets generals molt intactes, tot permetent de fer una reconstrucció històrica de la seva realitat tipològica. Va ésser restaurat en profunditat a principi de segle (anys 20) des del Servei de Monuments de la Diputació de Barcelona, de mà del prestigiós arquitecte Jeroni Martorell, que va refer la tramada lateral de llevant, i incorporà a la façana principal les obertures de planta baixa —de tall modernista— i col·locà la porta principal del recinte d'entrada de l'església i se'n netejà l'ala perifèrica de ponent, i per això fou traslladat el cementiri.

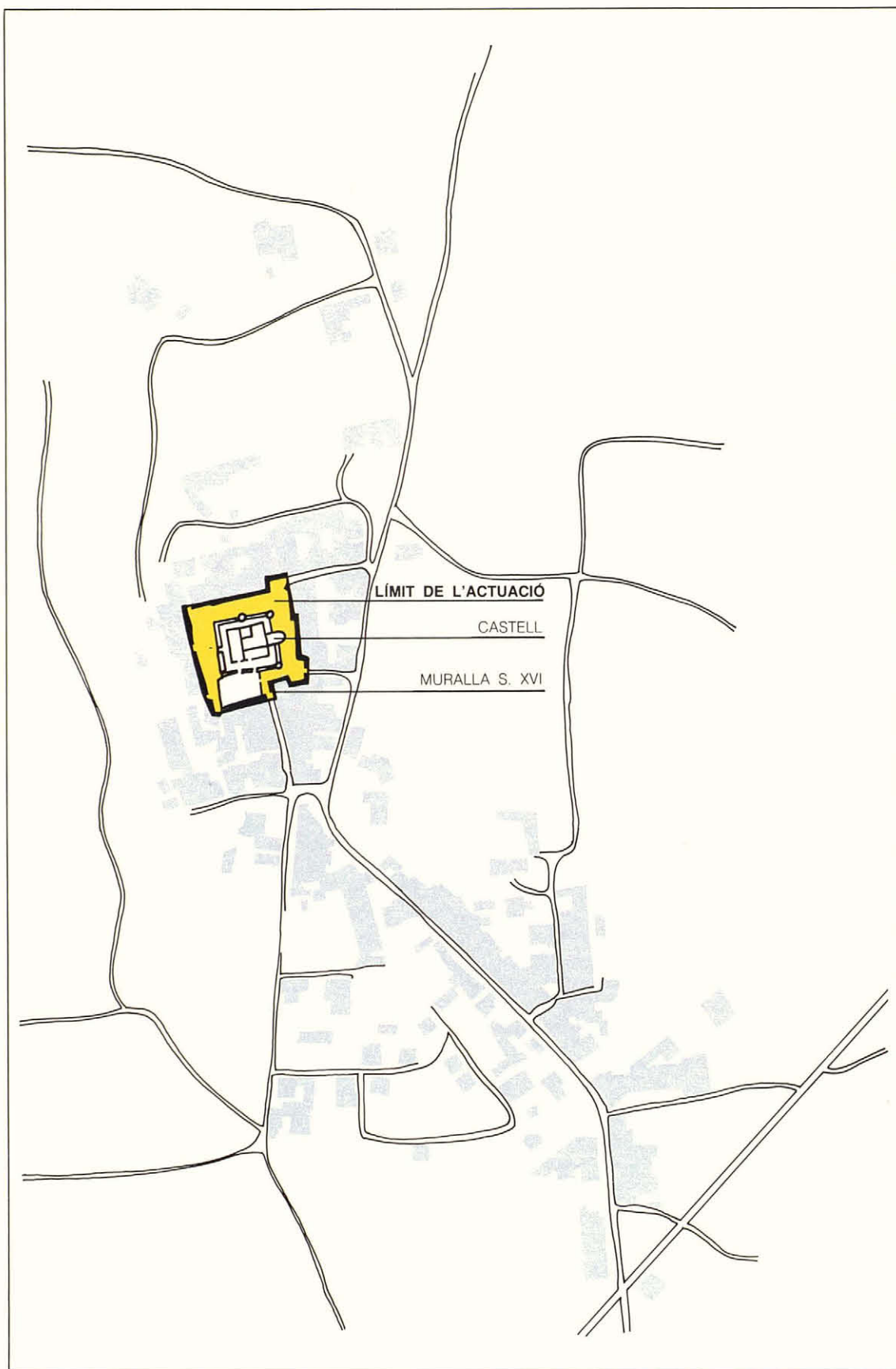
Anàlisi de l'edifici i el seu entorn

El Castell ocupa una posició dominant en el cim d'un turó, i la suavitat de la topografia va permetre la implantació d'una planta regular

concentrada, organitzada a l'entorn d'un pati central al voltant del qual hi ha, geomètricament disposades, totes les peces. Al voltant d'aquesta planta es desenvolupa una tramada perifèrica definida pel primer pany de muralla que té torres cilíndriques molt esveltes als quatre angles. Al centre dels panys de tramuntana i de ponent, s'hi acusen també sengles torres cilíndriques.

L'imponent volum de la capella traspasa el perímetre del recinte rectangular i fa un paper de baluard destacat de la línia de muralles. Els carreus ben proporcionats i regulars del cos principal del castell, de l'església i de les torres, i d'alguna muralla, contrasten amb el més imperfecte d'alguns talussos i muralles, i evidencien etapes de construcció, reforç i reconstrucció successives. Apareixen en aquest esquema de planta dos eixos principals que corresponen al de l'entrada i al que creua la capella i la «sala» principal del Castell i que es troben al centre del pati.

Aquesta sala principal del castell de grandària i proporcions magnífiques, va ésser relativament alterada el segle XVI i posteriors (probablement relacionat amb la construcció de les principals edificacions de l'entorn), per l'enderrocament del sostre intermedi, la introducció d'elements barrocs i neoclàssics i la substitució de la coberta de cairats de fusta entre els arcs diafragmàtics per falses voltes gòtiques. Aquestes operacions van anar lligades al canvi d'ús de l'església que esdevingué parroquial i que dura fins avui. Tot i així, les cales realitzades han posat en evidència els extraordinaris elements originals de pas de les di-

L'edifici ha recuperat la seva fesomia primigènia. Les obres de rehabilitació realitzades al seu entorn han permès de retrobar la imatge original d'aquella fortificació.

verses sales i les restes dels finestres gòtics (triforis) que, realitzades amb pedra d'inferior qualitat que la resta, no han tingut tanta sort com els altres elements.

Un element important és el volum i l'espai de la capella de Santa Maria. S'hi entrava des del nivell del pati i comunicava amb l'ala noble del Palau a través del magnífic finestral de la primera planta. L'estructura és de nau única amb volta de canó apuntada i absis poligonal tancada amb sectors triangulars d'igual curvatura. Actualment hi ha enllestit el procés de recuperació de nivell de terra original, que hom presumeix que era de fusta, i que serà substituït per una estructura metàl·lica (que permeti l'accés a la part inferior), recuperant així la capella la unitat de què mancava.

L'edifici es conserva en un acceptable estat (excepte a la banda nord-est) perquè els diversos ajuntaments han tingut encertada cura d'anar enderrocant les cases ados-

sades a la muralla exterior i recuperant-ne els panys originals, utilitzant l'edifici en activitats lligades a la vida del poble.

Pel que fa a la muralla exterior, les cales efectuades en les exploracions dels darrers anys han permès de comprovar que hi ha considerablement terraplenat el nivell perifèric (entre 1,50 i 2,00 metres en algunes bandes) la qual cosa feia que no se'n pogués contemplar tot el volum. El principal objectiu que justificà el Projecte i l'obra posterior fou el de recuperar la dimensió externa original del Castell. En les obres portades a terme des de l'any 1979 hom va procedir a la realització sistemàtica de cales a l'entorn i a tota la perifèria. Aquests estudis (mireu les fotografies) van permetre de constatar que les suposicions inicials eren certes i per tant, que hom podia emprendre'n la realització. Les cales van permetre també descartar possibles teories sobre un segon fossar. Per tant, aquest projec-

te va néixer de la voluntat de recuperar-ne el volum original mitjançant l'excavació dels terraplenats al voltant dels murs que el temps havia anat amagant.

Un cop establertes les rasants dels murs perifèrics, va caldre enfrontar-se amb la modificació dels nivells, introduint un element graonat que salva el desnivell original del Castell amb els nivells d'entrada a les cases edificades els segles XVI i XVII. Això generà un marc d'implantació, que es va voler geomètricament rígid, a partir del qual s'ordena i organitza el sistema de paviments de tot el centre històric del poble. Aquest quadrat originari de la implantació no és aliè a la referència lingüística del nom Bellcaire (del llatí *Bellacadro*).

El complement d'aquesta recuperació va ésser, lògicament, l'actuació sobre algunes de les edificacions afegides a les originals i als edificis de l'entorn immediat. Al

La intenció de deixar suspès en el temps i l'espai l'edifici històric s'accentuà en el sistema d'entrada al recinte, el qual es féu mitjançant una rampa que guanya el desnivell i substitueix les escales existents fins aleshores. Amb aquesta entrada s'aconsegueix de possibilitar el recorregut perifèric total i tornar a deixar l'edifici en una posició aliena a l'entorn.

mateix temps, vista la problemàtica de les xarxes elèctriques aèries, i la manca de xarxa de desguassos completa, hom va establir-hi un nou sistema d'instal·lacions que permetés complementar-ne les mancances, i procedir a sistematitzar el progressiu encastrament subterrani de les xarxes elèctriques. Conseqüentment amb tots aquests objectius, hom va establir un ordenament jurídic i normatiu, que permetés un control municipal de les actuacions en l'àrea delimitada.

Malauradament, la proposta va ésser mal entesa en alguns aspectes de rehabilitació de les cases veïnes i, tot i haver-hi un acord previ inicial, les actuacions sobre algunes edificacions es varen haver de posposar. Això diu més encara a favor d'aquelles persones que varen entendre la proposta i, en mostrar la seva actitud positiva, varen fer un gran bé a la Comunitat, tot permetent una oportuna actuació sobre la seva propietat que, en definitiva, representava una millora general de l'entorn del Castell.

La proposta de la nova plaça i la pavimentació dels espais de l'entorn

Les obres previstes i realitzades foren:

A. Excavació dels terraplenaments perifèrics.

B. Construcció de les graonades que permetin de salvar els desnivells.

C. Enderroc d'algunes edificacions adossades a les originals.

D. Construcció dels complements de les xarxes de serveis.

E. Nova pavimentació dels espais de l'entorn.

F. Mobiliari urbà i jardineria.

La pavimentació de l'espai rebaixat que envolta l'edificació es féu amb sauló compactat, per tal de recuperar el contrast original dels grans murs atalussats amb la terra que l'envoltava; aquest paviment, de tipus neutre, permet de contrastar-se amb la pedra de nova construcció.

L'element que serveix de pont, de transició, entre el possible nivell original del terreny, que ara torna a envoltar el Castell, i els carrers perifèrics (que mantenen sensiblement el mateix nivell), és una graonada perifèrica que lliga, en sentit ascendent o descendent, amb els plans inclinats dels carrers. Aquesta graonada es construeix amb peces massisses de pedra del Montgrí, de color blavós, emmarcant i subratllant la silueta de l'edifici. Aquest emmarcament s'aconse-

Un cop establertes les rasants dels murs perifèrics es van establir diversos graons per tal de salvar el desnivell original del Castell amb els nivells d'entrada a les cases edificades els segles XVI i XVII al seu voltant.

gueix perquè les línies horitzontals dels graons subratllen el conjunt i proporcionen una plataforma sobre la qual se situa l'edifici.

Aquesta idea de plataforma és fonamental perquè, com que en partim, el projecte comença a tenir consistència. D'aquest basament neix el nou ordre que mana sobre tots els paviments de nova planta. Així, els paviments dels carrers es conformen amb una graella de pedra del Montgrí que encercla formes rectangulars acabades en un formigó fet amb àrids escollits i ciment acolorit amb un to harmònic.

La intenció de deixar suspès en el temps i l'espai l'edifici històric, recolzat en la idea de plataforma, s'accentua en el sistema d'entrada al recinte: van ser enderrocades les escales i, tornant a formar els talussos de la muralla, s'hi provocà la nova entrada mitjançant una rampa que guanya el desnivell fins a l'entrada actual. La rampa d'entrada es transforma en pont d'accés per alliberar el pas del talús i els graons de la plataforma pel

dessota. La posició d'aquesta rampa es va projectar al lloc de l'entrada principal històrica. Un cop començades les obres, aquesta decisió es va comprovar encertada, ja que per sota els nivells de l'antiga plaça aparegué un clar element de suport del sistema d'entrada original que presumiblement era de fusta i retràctil. Amb aquesta entrada s'aconsegueix de possibilitar el recorregut perifèric total i tornar a deixar l'edifici en una posició exempta respecte a l'entorn.

Les xarxes de serveis existents anaven des de la irracional i provocativa línia aèria elèctrica a una mínima xarxa de clavegueres. Per evitar continuar aquest desgavell, el projecte va preveure encastar canonades i caixes de connexió que permetran en un termini relativament breu la supressió de línies elèctriques als voltants del Castell, i facilitar les connexions de servei a les cases. Per una altra banda, per tal de desguassar convenientment les places del nou recinte, ara pavimentades, hom procedí a

completar la xarxa existent amb noves canalitzacions que recullen l'aigua concentrada als embornals.

L'obra no va comportar problemes grossos, (excepte els inicials deguts a temes aliens al Projecte) i es va realitzar amb personal qualificat i molt curós amb les especials característiques del Projecte. Cal destacar l'entusiasme de l'Ajuntament de Bellcaire, que va viure totes les vicissituds de les obres i que va intervenir en el millorament i en la realització del projecte. Aquesta obra, que va ésser especialment dura en certs moments delicats, per l'oposició irracional d'algunes persones, sempre ha tingut per a mi una especial significació. Sigui pel propi Castell, que exerceix en mi una atracció mítica, sigui pel resultat espacial i formal final, crec que és una obra feta amb passió (amb tot allò de positiu i negatiu que això representa), i hi he pogut reflectir algunes de les coses que em preocupen especialment.

A.P. ☐

ESPAIS

REVISTA DEL DEPARTAMENT DE POLÍTICA TERRITORIAL I OBRES PÚBLIQUES

subscriviu-vos-hi